

HISTORYCZNA FILOZOFIA MEDYCYNY

Andrzej Bednarczyk, *Medycyna i filozofia w starożytności*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Filozofii i Socjologii, Warszawa 1999, ss. 684.

Popularne opracowania przedstawiają najczęściej kierunek wyłaniania się myśli medycznej jako przejście od filozofii do medycyny. Praca A. Bednarczyka, bardzo szczegółowo analizująca wybrane szkoły starożytnej medycyny greckiej, sytuuje się polemicznie w stosunku do takich rozstrzygnięć. Autor stawia tezę, że medycyna – pojmowana jako praktyczna umiejętność leczenia chorób i przywracania zdrowia – ma za sobą nieporównanie dłuższą przeszłość aniżeli filozofia. Drogi początkowo w miarę niezależnie rozwijającej się medycyny i kończącej pierwszy okres swojego rozwoju filozofii greckiej przecięły się, gdy zbiór praktycznych umiejętności lekarskich zaczął przybierać postać nauki i gdy sposobem indukcyjnym dochodzono do pierwszych uogólnień i formułowano ogólne wyjaśnienia przyczynowe. Filozofia presokratyków dostarczyła pierwszych ogólnych form pojęciowych i prostych koncepcji teoretycznych, w których lekarze porządkowali nagromadzony dotychczas materiał empiryczny; czynili to zresztą niechętnie, powściągliwie odnosząc się do owych koncepcji.

Wzajemne zależności między filozofią i medycyną dostrzegali historycy badający starożytność, jak stwierdzał, cytowany przez A. Bednarczyka, M. Wellmann: „Nic trafniej nie dowodzi istnienia w starożytności ścisłej więzi wzajemnej, łączącej medycynę i filozofię niż fakt, iż za każdym razem, gdy w toku duchowego rozwoju Grecji powstawał nowy system filozoficzny, za filozofem stał lekarz”. Słowa te stają się dla autora omawianej pracy punktem odniesienia, zyskując w przeprowadzonych przez niego analizach dodatkowe uzasadnienie. Medycyna kształtująca się – jako nauka – pod teoretycznym wpływem filozofii (po przecięciu się ich początkowo niezależnych dróg), oddziaływała zwrotnie na filozofię. Arystoteles, tworząc metafizyczną koncepcję bytu, jako wzór dla wszystkiego, co istnieje, wybrał organizm żywy, który rodzi się, podlega celowym przeobrażeniom i wreszcie ginie, ustępując miejsca życiu nowemu, któremu organizm ten dał wcześniej początek. Według autora omawianej pracy, uzasadnione jest twierdzenie, że medycyna grecka przesądziła, głównie za sprawą Arystotelesa, jaki będzie obowiązywał w ciągu wielu następných wieków obraz świata i jakiej metody poznawczej będzie się on „domagał”. A. Bednarczyk akcentuje wzajemne związki i oddziaływania pomiędzy medycyną a filozofią. Analizuje przemiany, jakim ulegała medycyna, gdy w rozwoju dziejowym przyswajała sobie – zależnie od okoliczności historycznych – ogólne zasady takiego czy innego systemu filozoficznego, transformując je we własne założenia teoretyczne. Takie nastawienie metodologiczne w pracy autora może być potraktowane jako przełamanie dotychczasowych prób ujmowania dziejów medycyny, które przy opisywaniu faktów historycznych abstrahują w dużej mierze od klimatu intelektualnego epoki. Badacz dziejów, ujawniając w tekstach historycznych z zakresu medycyny zarysy pewnych założeń teoretycznych oraz rekonstruując używane niegdyś pojęcia i teorie, może powiedzieć, jak czyni to A. Bednarczyk, że uprawia historyczną filozofię medycyny bądź też filozoficzną historię medycyny. Dla roz-

ważań zaprezentowanych w omawianej pracy trafniejsze wydaje się, w moim przekonaniu, to pierwsze określenie. Autor bowiem nie przeprowadza systematycznej refleksji filozoficznej nad medycyną i jej dziejami, próbuje natomiast wyrazić dostrzeżone historyczne związki pomiędzy filozofią i medycyną, ich wzajemne przenikanie się i interakcje. A. Bednarczyk nie postrzega myśli medycznej, jak czyni to historia tradycyjna zorientowana na opisywanie następstwa faktów czy idei, w sposób „łańcuszkowy”, lecz dokonuje uprzejmienia historycznej sytuacji sztuki leczenia. To uprzejmienie wyraża się nie tylko w rozdzieleniu genezy filozofii i medycyny, lecz również w założeniu istnienia pomiędzy nimi wzajemnych oddziaływań o charakterze modyfikującym, czyli pewnej „przestrzeni myślowej”. Rekonstrukcja tych oddziaływań to, jak sądzę, rekonstrukcja tej przestrzeni właściwej dla danej epoki, choć takiego „spacjalnego” aspektu przeprowadzanych przez siebie rekonstrukcji autor sobie nie uświadamia. Aspekt ten jest jednak konsekwencją szczegółowych dociekań zawartych na kartach tej pracy, a zorientowanych metodologicznie w sposób, o którym wspominałem.

Warto zwrócić uwagę na układ recenzowanej rozprawy. Praca, składająca się z czterech rozdziałów, ma charakter niejednolity, co jest, jak sugeruje autor, sprokurowane między innymi tym, że materiał w nich zawarty jest przetworzonym materiałem wykładowym, który był prezentowany przez A. Bednarczyka w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego podczas wykładów z cyklu *Filozofia w szkołach lekarskich starożytności*. Rozdział pierwszy jest poświęcony medycynie sakralnej i zawiera treści, które zostały w najmniejszym stopniu zmienione przez zabiegi dostosowujące je do potrzeb publikacji. Rozdział ten zachował przeglądowy charakter wykładu, który był jego pierwowzorem. Autor podejmuje próbę „wyśledzenia” genezy medycyny sakralnej, pełnionych przez nią funkcji oraz znaczenia, jakie posiadała w ówczesnym czasie.

W rozdziale drugim autor rekonstruuje idee odnajdywane w *Corpus Hippocraticum*. Ta część pracy jest oparta zarówno na źródłach przeglądowych, spełniając formę sprawozdania, jak i stanowi prezentację wyników szczegółowych badań przeprowadzonych nad tekstem źródłowym. Omawiany rozdział kontrastuje z kolejnymi częściami pracy, analizującymi myśl lekarską szkół: metodyków i pneumatyków, ma on bowiem charakter szkicowy i jest ograniczony do niezbędnego minimum w aspekcie dokumentowania odtwarzanych też przez odwołania do świadectw tekstowych. Zadaniem jednak tej części pracy jest dostarczenie ogólnego przeglądu idei „zaluźniających” teksty lekarskie oraz wypracowanie ogólnego obrazu kształtowania się medycyny i filozofii uwikłanych we wzajemne oddziaływanie. Warto zwrócić uwagę na to, że zrekonstruowane w drugim rozdziale rozwiązania teoretyczne, pochodzące z *Corpus Hippocraticum*, należą do nurtu określanego przez Galena jako dogmatyczny. Lekarze dogmatycy nie tworzyli wyraźnie wyodrębnionej szkoły, działali rozproszeni w czasie i przestrzeni, a takie właśnie określenie ich przez Galena miało podkreślać ich odmienność od sceptycznie nastawionych lekarzy empiryków. Greckie słowo *dogmatikos* traktowano jako synonim słowa *logikos*. Nazywając dogmatyków także logikami, wyróżniano wszystkich tych lekarzy, którzy na różnym poziomie ogólności podejmowali próby teoretyzowania, na przykład byli zwolennikami teorii humoralnej czy też głosili ideę odpowiedniości pomiędzy makrokosmosem i mikrokosmosem. Oprócz wymienianych przez Celsusa jako dogmatyków: Hipokratesa, Dioklesa z Karystos, Prak sagorasa z Kos, Chryzypa z Knidos, Herofila z Chalkedonu, Erazystrata z Keos, autor omawianej pracy skłania się do zaliczenia w poczet dogmatycznego (logicznego) nurtu

myślowego również Galena, Athenaios z Attalei oraz Asklepiadesa z Bitynii. Temu ostatniemu, a raczej jego koncepcji, jest poświęcony trzeci rozdział rozprawy. Opisując wyniki badań nad szczątkami świadectw doksograficznych, mających związek z koncepcją Asklepiadesa, autor prezentuje szczegółowe rozważania, uzasadniające przyjętą interpretację niektórych pojęć kategoryalnych oraz rekonstruuje domniemaną osnowę teoretyczną, która przenikała praktyczną sztukę lekarską uprawianą przez metodyków.

Czwarty rozdział stanowią rozważania dotyczące lekarskiej myśli szkoły pneumatyków. Badania przeprowadzone przez A. Bednarczyka nie potwierdzają obiegu, bo utrwalonej w historii medycyny i filozofii opinii, że na osnowę teoretyczną tej właśnie szkoły złożyły się niektóre koncepcje zaczerpnięte ze stoickiej nauki o przyrodzie. Zaskakujące w opinii autora jest to, że filozofia stoicka, w której przeplatały się motywy teoretyczne, łatwo przyswajane przez medycynę, nie wywarła na nią udokumentowanego (świadectwami tekstowymi) wpływu. Podsumowując krótką charakterystykę układu recenzowanej pracy, należy podkreślić, że spośród czterech rozdziałów, dwa z nich: *Asklepiades i szkoła metodyków* oraz *Pneumatycy*, przedstawiają rezultaty badań nad starożytnymi tekstami lekarskimi, pozostałe zaś dwa: *Kult boga Asklepiosa i medycyna sakralna* oraz *Koncepcje teoretyczne Corpus Hippocraticum*, posiadają charakter głównie przeglądowy, chociaż także są oparte na analizie przekazów źródłowych.

W kręgu zainteresowania autora omawianej pracy znajdują się przede wszystkim dzieje idei filozoficznych i teoretycznych, które w starożytności kształtowane były w dziedzinie medycyny i które nie tylko przesądzały w ciągu wielu wieków o kierunku jej rozwoju, lecz również inspirowały rozwój filozofii i zmieniały jej oblicze. Próbę takiego „interakcyjnego” potraktowania dziejów medycyny i filozofii starożytnej Grecji ocenić należy jako niezmiernie udaną. Istotną siłą tej publikacji jest artykułowanie twierdzeń i weryfikacja stawianych tez na podstawie dokładnych badań przekazów historycznych, choć zarazem ta „dokładność” czy – jak może się to wydawać niecierpliwemu czytelnikowi, nadmierna „rozwlekłość” w przeprowadzaniu analiz może nieco osłabiać „linię uwagi” potencjalnego odbiorcy. Ostatnia uwaga jest podyktowana intencją zachęcenia do lektury recenzowanej pracy szerszego grona czytelników (również tych, których może zniechęcać jej obszerność), bo rozprawa ta warta jest tego, aby z jej treścią zapoznawali się nie tylko zawodowi historycy i filozofowie, lecz również lekarze i studenci medycyny. Książka A. Bednarczyka jest bowiem jedną z nielicznych, jak dotychczas na gruncie polskim, prac, które w sposób dynamiczny traktują dzieje myśli medycznej, śledząc bardziej proces ich stawiania się w historycznym, a filozoficznym kontekście epoki, aniżeli trwania w przetworzonych opracowaniach historii medycyny. Można więc intencje autora w przedstawianiu filozoficznych motywów lekarzy starożytności przyporządkować bardziej do transracjonalistycznego programu badania historii aniżeli do tradycyjno-pozytywistycznego nastawienia historii medycyny. W tym kontekście godna uwagi jest również zapowiedź autora o zrealizowaniu w niedługim czasie kolejnej publikacji prezentującej wyniki badań nad epistemologią starożytnej medycyny, przede wszystkim zaś nad rozwijaną przez Galena i empiryków (w omawianej pracy szkoła empiryków nie została bowiem przeanalizowana) lekarską teorią poznania.

Jarosław Jerzy Sak